

1785-1789 (haz. Feridun M. Emeçen), İstanbul 2003, s. 4, 137, 147, 417; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 45-53, 244-248; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 34-35; Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülazemet Kayıtları", *GDAAD*, X-XI (1982), s. 221-232; a.m.f., "Osmanlı Devletinde Kazas-kerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", *TTK Belleten*, LXI/232 (1998), s. 641-660; Pakalın, II, 611.

MEHMET İPŞİRLİ

MÜLEMMA'

(ملتمعة)

Eski Fars ve Türk edebiyatlarında farklı dillerde söylenmiş mısraların oluşturduğu şiir.

Sözlükte "renk renk, alacalı olan" anlamındaki mülemma' kelimesi terim olarak özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında Türkçe, Arapça ve Farsça söylenmiş beyit ve mısraların oluşturduğu şiirler hakkında kullanılır. Böyle şiir yazmaya *telmî'* denilir. Şairlerin farklı dilde şiir söyleyebildiklerini ortaya koymak ve sanat göstermek için yazdıkları bu tür manzumeler zamanla usta şairlerce de itibar görmüştür. Mülemma'da mısralardan biri Türkçe ise diğeri Arapça veya Farsça yazılır: "Ben mübtelâ-yı hicran benden ırağ cânan / Ve'l-ömrü keyfe mâ-kân mislû'r-riyâhi râih." Üç ayrı dilin kullanıldığı mülemma' örneklerine ise daha az rastlanır. Mülemma' Fars edebiyatında bedîî sanatlardan biri olarak revaç bulmuştur. XIV. yüzyıl sonlarına kadar Farsça-Türkçe ve daha sonra Farsça-Arapça yazılmış örneklerde bir beytin iki mısraının farklı olması yanında bir şiirin beyitlerinin Türkçe, Arapça, Farsça olması da sıkça görülen bir uygulamadır.

Fars edebiyatında ilk mülemma' IV. (X.) yüzyılın ilk yarısında Şehîd-i Belhî'ye aittir. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Ebû Ca'fer Endâdî bu türde şiir yazmıştır. Ancak daha önce de Arap ve Fars edebiyatlarında bazı şairlerin her iki dilde şiir söyledikleri, bunlara "zü'l-lisâneyn" (zü'l-lisâneyn, zü'l-beyâneyn) dendiği bilinmektedir. Ebû Nüvâs (ö. 98/813 [?]) Arapça şiirleri arasında Farsça şiir veya kelimelere de yer vermiştir. Bunlara genel olarak Ebû Nüvâs'ın *Fârisiyyâtı'* adı verilmiştir. Abbâsiler döneminde Arap şairleri de Farsça kelime, tabir ve mısralara kendi şiirlerinde yer vermiştir. Câhiz bu usulü "sözü nefis ve güzel hale getirme" (telemmü) olarak tarif etmiştir. Arap şairi Umânî'nin Hârûnürreşid'i öven şiirlerinde de mülemma' örneğine

rastlanır. Fars edebiyatının "zü'l-lisâneyn" şairleri arasında Bedüzzaman Netanzî ile Ebû'l-Fazl Hasan b. Ali el-Bahrevî ve Gâdâir-i Râzî'nin önemli yeri vardır. Daha sonra gelen birçok şair de bu türde şiir yazmıştır. Abdülvâsi-i Cebelî, Hâkânî-i Şirvânî, Sa'dî-i Şirâzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Hâfız-ı Şirâzî bunlar arasında sayılabilir.

IX. (XV.) yüzyılda Ni'metullâh-ı Velî mülemma'larında Arapça ve Farsça yanında Türkçe'ye de yer vermiştir. Bu yüzyılda Kâsım-ı Envâr ile Abdurrahman-ı Câmî'nin de Farsça ve Arapça mülemma'ları vardır. X. (XVI.) yüzyılda Şerîf-i Tebrîzî ve Farsça, Arapça, Türkçe şiirleriyle oluşturduğu mülemma'larıyla Fuzûlî bu türün en önemli şairleridir. XI. (XVII.) yüzyılda Feyz-i Kâşânî ve daha sonraları Abdülvehhâb Neşât, Mirza Habîb-i Horasânî, Ebû'l-Hasan Mirza Kaçar gibi şairler mülemma' söylemiştir. Farsça şiir yazar pek çok Türk şairi de Farsça-Türkçe mülemma'lar kaleme almıştır. Edîbül-memâlik Ferâhânî (ö. 1917) Fars edebiyatında ilk defa bir Batı diliyle (Fransızca) mülemma' şiir yazmıştır. Aynı dönemde İrec Mirza şiirlerinde Fransızca kelime ve terkiplerin yanı sıra mısralara da yer vermiştir. Hindistan'da Feyz-i Hindî Hintçe, Türkçe ve Farsça mülemma'larıyla tanınmıştır.

Türk edebiyatında mülemma' Ahmed Cevdet Paşa'nın, "O şehsûvâra ki sertâc ola bu Avrupa saç / Sezâ be-gîred eger ez diyâr-ı Mısır harâc" matlayla başlayan gazeli gibi daha çok bir beytin iki mısraı arasında ve genellikle bir şiirin tamamında uygulanmıştır. Manzum lugatlarda görüldüğü üzere iktibas olmamak kaydıyla aynı mısraın yarısını başka bir dilde söylemek mülemmaa benzerse de belâgatçılar bunu mülemma' saymamıştır.

Mülemma' söyleyecek şairlerin yabancı dile hâkimiyetleri kadar o dilin şiirine de vâkîf olmaları gerekir. Sa'dî-i Şirâzî'nin Farsça-Arapça; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Molla Câmî, Hâfız-ı Şirâzî'nin Farsça-Arapça ve Farsça-Türkçe mülemma'ları meşhurdur. Mevlânâ'nın, "Dâni ki men be-âlem yalnız seni sever men / Çün der-berem ne-yâyî ender gamet öler men" mülemmaı tanınmış bir örnektir. Her üç dilde divanı olan Fuzûlî, Türkçe-Arapça başarılı mülemma'lar söylemiş, hatta Türkçe divanının gazeliyyât bölümüne Hâfız-ı Şirâzî'ye uymuş olmak için bir mülemma' beyitle başlamıştır (Kad enâre'l-işku li'l-uşşâkı minhâce'l-hüdâ / Sâlik-i râh-ı hakikat aşka eyler iktidâ). Kınalızâde Ali Çelebi'nin her

beyti ayrı dilde (Türkçe, Arapça ve Farsça) olmak üzere yazdığı na'tı da meşhur mülemma'lardandır. Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra Türkçe-Fransızca mülemma'lar denenmişse de bunlar birkaç fan-teziden ibaret kalmıştır.

Bazı şairler manzumelerinde yabancı dille söylenmiş bir beyit veya mısraa yer vermişlerdir. Burada söz konusu edilen mısra yahut beyit tazmin veya iktibas sanatından ayrı olarak şairin kendisi tarafından söylenir. Rûhî-i Bağdâdî'nin ünlü terkihibendinin ikinci terkîphânesi sonundaki vasıta beyti bu türdendir: "Mâ rind-i sabûhî-zede-i bezm-i elestim / Piş ez-heme sâgar-keş ü piş ez-heme mestim". Bir mülemmanın başarısı ve güzelliği yazıldığı diller itibarıyla üslûp, anlam ve lafız bakımından birbirini tamamlamasına bağlıdır. Ebüssuûd Efendi'nin beyti buna güzel bir örnektir: "Şol dem ki hâke şala bizi sarsâr-ı ecel / İftah mine'l-cinâni riyâhan kubûrenâ". Mülemmanın belli bir nazım şeklinde uygulanma kuralı yoksa da gerek Fars edebiyatında gerekse Türk edebiyatında şairler gazel ve bazan da kaside nazım şeklini tercih etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râdüyânî, *Tercümânü'l-belâga* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 107-108; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 262-263; Reşîdüddin Vatvât, *Hadâ'îku's-sihr fi dekhâ'iki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 63; Necef Kulî Mirza, *Dürre-i Neceft* (nşr. Hüseyin Âhî), [baskı yeri yok] 1362 hş., s. 160-161; Zehrâ-yi Hânleri [Kiyâ], *Ferheng-i Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 480-481; Tâhirülmevlî, *Edebiyat Lûgati*, İstanbul 1973, s. 106; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 506-507; Celâleddin Hümâî, *Fünûn-i Belâgat ve Şanâ'at-i Edebî*, Tahran 1363 hş., s. 146-148; L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 193; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989, s. 270-271; Mahmud Yasin Halef, *Şeyh Sa'dî-i Şirâzî ve Mülemmat Türü* (yüksek lisans tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 101, ayrıca bk. tür.yer.; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 299; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2001, s. 267-268; Ziyâeddin Seccâdî, "Mülemma", *Âyende*, IX/5, Tahran 1362/1983, s. 336-346; Hasan Aksoy, "Kınalızâde Ali Çelebi ve Mülemma' Na'tı", *MÜLİFD*, sy. 5-6 (1993), s. 132-144; M. Cavid Sibâgıyân, "Mülemma' Perdâzî der Şîr-i Fârsî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, XXXII/3-4, Meşhed 1378 hş./1999-2000, s. 483-496; "Mülemma", *TDEA*, VI, 467.

RIZA KURTULUŞ – İSKENDER PALA

MÜLHİD

(bk. İLHÂD).